

Maarja Siiner

Cand.mag. i sprogpsykologi, medlem af forskningsgruppen "Changing Collective Identities in the Context of Estonian Movement into the Global Space" Tartu Universitet, Estland – afdelingen for journalistik og kommunikation
maarja@siiner.eu

Åbne sider

Sproglæreren som (ubevidst) sprogpolitisk aktør

En af mine bekendte, en dygtig, pligtopfyldende og engageret lærer måtte forlade sit arbejde på en privatskole i Danmark. Forældrene til børnene i hendes klasse havde nemlig fundet ud af, at hun talte dansk som andetsprog. Stærk utilfredse med situationen havde de bedt deres 10-årige børn om at skrive alle de grammatiske vildfarelser ned, som deres lærerinde måtte gøre sig skyldig i. Selv om det viste sig, at børnene ikke fandt nogle, syntes lærerinden, at situationen var så absurd og nedværdigende, at hun besluttede at tage sin afsked.

Kan en person, som ikke har dansk som modersmål, undervise danske børn i deres modersmål? Og hvem bestemmer, hvad der er sprogligt rigtigt, og hvad der er forkert? Det er denne historie og disse spørgsmål, der gav anledning til denne artikel om sprogpolitik og sprogundervisning. Inden for den sociolingvistiske tradition udgør sprogtilegnelsesplanlægning (dvs. spørgsmålet om hvilke sprog, der skal undervises i) sammen med statusplanlægning (der har fokus på sprogenes forhold til hinanden) og korpusplanlægning (der drejer sig om planlægning af det enkelte sprogs udvikling) de tre sprogpolitiske felter.

I Sprogforums første nummer fra 1994 skrev Robert Phillipson, at dansk sprogpolitik er relativt udtalt og ureflekteret; der er ingen på de højere læreanstalter eller i ministerierne, der arbejder med sprogplanlægning, dvs. bevidste forsøg på at identificere og fremme bestemte sprogpolitiske mål. Situationen er stort set den samme i dag. Dansk Sprognævn, som er den eneste institution, der i Danmark officielt udarbejder og implementerer sprogpolitik, er i sit virke begrænset til en mere vejledende og rådgivende rolle. Der findes heller ikke mange lovtekster, der regulerer brugen eller tilegnelsen af sproget (med undtagelse af Integrationsloven). Derfor kan dansk sprogpolitik beskrives som 'tynd' og implicit.

I sociolingvistiske studier af sprogpolitik skelner man mellem sproglig praksis (dvs. hvilke sprog, der faktisk tales i et samfund) og sproglig ideologi (hvilken status, de forskellige sprog har). Eksplicit og massiv sprogpolitik, dvs. statens forsøg på gennem et stort antal love og udøvende institutioner at ændre sproglig praksis i retning af den ledende ideologi (Spolsky 2002) kan som regel observeres i lande, hvor de ledende sproglige ideologier (udarbejdet af den sociale elite) er i modstrid med den eksisterende sproglige praksis. Et eksempel her er Estland, hvor halvdelen af det russisksproglige mindretal, der udgør ca. 400.000 – en 1/3 af hele befolkningen, – stadigvæk kun bruger russisk i deres kommunikation med estere og med offentlige institutioner, selv om det eneste officielle sprog i Estland efter løsrivelsen fra Sovjetunionen er estisk. Denne modsætning mellem den ledende sproglige ideologi og sproglig praksis har i Estland ført til en massiv og eksplicit sprogpolitik, der består af 400 forskellige lovtekster, reguleringer og programtekster, og Estland har mere end 10 forskellige institutioner, der har kontrollerende, regulerende og vejledende funktioner i forhold til anvendelse af det estiske sprog. Estland befinder sig derfor i den 'tykke' ende af den sociolingvistiske skala over sprogpolitik.

I et land hvor der er sammenfald mellem sproglig praksis og ideologi om sprog, er der intet behov for styrende sprogpolitiske aktiviteter. At Danmark ikke har en egentlig sprogpolitik, hænger – ud over de historiske og politiske faktorer – sammen med en række sociolingvistiske faktorer, som kendetegner det danske samfund. Danmark er et sprogligt hegemoni: nationalsproget tales som modersmål af et overvældende flertal af indbyggerne. Selv om der i dag tales over 100 forskellige sprog i landet, er disse sproggrupper små og udgør ingen trussel mod det danske sprog. Det eneste mindretal, der har status som nationalt mindretal med dertil hørende rettigheder, er tyskere, der udgør 6% af hele befolkningen. Sprogsituationen i Danmark er et resultat af lang tids stabil udvikling uden større drastiske ændringer i landets sproglige og etniske sammensætning, i modsætning til situationen i Estland, hvis russisksproglige mindretal øgedes i årene 1945-1991 fra 8% til godt 30%. Den ledende sproglige ideologi: At i Danmark taler alle dansk – er derfor i harmoni med og afspejler denne udvikling.

Rent objektivt er der således gode grunde til, at den danske sprogpolitik sover torne-rosesøvn. Som det står skrevet i Kulturministeriets *Sprogpolitisk redegørelse* fra 2003, er det den danske regerings holdning "at det danske sprog generelt ikke er truet". Sprogbrug og sprogtilegnelse er derfor overladt til "selvregulering", dvs. at det er usus, sprogbrugen, eller de gældende sociale konventioner, der bestemmer, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert. Det efterlader sprogbrugeren med en stor frihedsgrad, som dog ikke altid er positiv. Sprogpolitik er nemlig tæt forbundet med socialpolitik, da forandringer i sproglige praksisser og en sprogsituation, der er sprogpolitisk reguleret, afhænger af magtrelationer i samfundet. Staten kan f.eks. gå ind og sikre sproglige minoriteter eller dialektgrupper, hvis sociale status ikke er høj, ret til at bruge deres eget sprog i f.eks. undervisningssammenhæng. Når sprogets styring overlades til sprogbrugerne selv, konstitueres sproget af elitesprogbrugere, og elitesprogbrugere udgøres som regel af den samfundsmæssige elite. Sprogriktighed er

nemlig ikke et spørgsmål om grammatisk korrekte vendinger, men om social styring. Som sprogbrugere er vi tilbøjelige til at tro på en bagvedliggende mystisk kontrolinstans eller styringskraft, det være sig Sprognævnet eller Den Store Lovgiver (som Platon skrev i *Kratylos*). Ja, vi kan faktisk ikke leve uden en sådan instans. Derfor er det godt, at man i tilfælde af tvivl kan skrive til Politikens *Sproghjørnet* eller ringe til Dansk Sprognævn og høre: Hvordan er det nu, man staver mayonnaise?

Opstår stridsspørgsmålet om sprogrigtighed i en kommunikationssituation, afgøres det af den kommunikerende part med den højeste sociale status, det højeste uddannelsesniveau e.l. I en classesituation må det nødvendigvis være (dansk)læreren, der har det sidste ord. Og det er her, jeg vil vende tilbage til den historie, jeg startede med. Opstår der en uenighed mellem en dansker og en nydansker om, hvordan et ord skal staves eller udtales, er det automatisk den førstnævnte, der har ret. Det er derfor forældre i artiklens indledende historie kunne beslutte, at et 10-årigt barn nødvendigvis må vide mere om dansk sprog end en voksen person, der taler dansk som andetsprog. Den stakkels lærer blev frarøvet sin autoritet, fordi hun ikke var indfødt. Men er man nødvendigvis bedre til dansk, bare fordi man er dansker? Jeg har selv oplevet forvirrende situationer, hvor tre adspurgte danskere kom med hver deres bud på, hvor kommaet skulle stå. Det var først senere, jeg fandt ud af, at den ene anvendte det såkaldte pausekomma, den anden det grammatiske komma og den tredje det nye komma.

Mange danskere, heriblandt dansklærere, er ikke bevidste om de regler, deres sprogbrug bygger på: de bruger sproget intuitivt. Som Louis Hjelmslev (Hjelmslev 1943) har sagt, vil sproget overses: Det skyer enhver form for refleksion og opmærksomhed. Når et barn lærer at beherske sproget, handler det om at lære at bruge det uden at behøve at skænke det en tanke. Vi lærer sproget, mens vi gør os andre erfaringer om verden omkring os. Derfor er sproget kodet i lavbevidsthed. Når sproget tvinges frem fra lavbevidstheden, f.eks. når vi i grammatiske vendinger skal forklare, hvorfor vi siger, som vi gør, fører det til irritation. Derfor opfatter mange grammatik som en 'spændetrøje'.

Andetsprogstilegnelse på den anden side fører til et – tvunget – øget behov for refleksion og sproglig bevidsthed, da man er afhængig af grammatiske regler til at støtte sig til i sprogtilegnelsesprocessen. Som tosproget har man samtidig en øget bevidsthed om, at sprog ikke er en fast, men en foranderlig størrelse, eller som Otto Jespersen (Jespersen 1964) skrev det: Sprog er ikke produkt, men kreativ virksomhed. Taler man dansk som andetsprog, er man nemlig opmærksom på, at sprogrigtighed ændrer sig i tid og afhængigt af kommunikationssituationen. Som indfødt oplever man disse ændringer intuitivt, uden nødvendigvis at være sig bevidst, hvad der foregår, eller hvorfor det foregår.

Når sprogstyring er overladt til sprogbrugeren, kan det føre til sproglig ensartethed. Tove Skutnabb-Kangas fortalte i september sidste år i *Agenda* på P1, at Danmark er et af de lande i Norden, der er sprogligt fattigst, da man her er i gang med at dræbe

de forskellige sprog, der findes i landet, enten i form af dialekter eller de sprog, som indvandrere har bragt med sig. At være flersproglig bliver gjort til et problem, frem for at blive set som en resurse eller sproglig rigdom (jf. den øgede sproglige bevidsthed). Konsekvensen af denne tankegang kan man se, når de tosprogede børn ikke klarer sig så godt i skolen. I deres stræben efter at vinde social accept fjerner de sig fra deres forældres sprog. Det, at forældre ikke længere kan snakke så godt med deres børn, bidrager endnu mere til sprogforvirringen. Da Danmark ikke har en egentlig sprogpolitik, har den manglende diskussion blandt politikere og sprogpædagoger om, hvad der er de mest hensigtsmæssige sprogtilgængelsesmetoder mht. sproglig integration af det voksende antal af etniske minoriteter, ført til, at planlægning af sprogtilgængelsesaktiviteter er blevet direkte afhængig af indvandrerdebatten og de skiftende regeringers skjulte politiske dagsorden. I danske rapporter om tosprogethed hos børn eller om integration af sproglige mindretal møder man derfor ofte en uvidenhed om, hvad sprog er, og om konsekvenserne af de forskellige synsvinkler.

Som Anne Holmen skrev her i Sprogforum i 1997, medfører modersmålspektivet på danskundervisningen – udlændinge er først rigtig sprogligt integrerede, når de taler dansk ligesom danskere – at man har udviklet handicapsynet på dansk som andetsprog: nydanskernes dansk vil aldrig blive lige så godt som danskeres. Men hvis uddannelsessystemet skal kunne tage imod elever med forskellige sprogfærdigheder på dansk, og samfundet skal kunne integrere disse tosprogede, er det vigtigt at få indarbejdet en bevidsthed om dansk som andetsprog som en stabil variant af dansk. I den praktiske hverdag skal et stigende antal lærere tage stilling til, hvad gode danskundskaber er i den elevgruppe, de nu underviser. De er også nødt til at tage op til revurdering og kollegial debat, hvad af "*det sprogligt anderledes*", der er problematisk, og hvad der blot er anderledes, ja måske endda er resursefyldt.

Mange lærere er slet ikke klædt på til disse opgaver og er uvidende om, at de i et land med en meget tynd og sporadisk sprogpolitik nødvendigvis må stå som vigtige sprogpoltiske aktører – dem der i sidste ende bestemmer over sprogrigtigheden. Desværre er der på landets lærerseminarier kun sjældent plads til refleksioner over, hvad sprog er, og hvad sproglæreren rolle er. Tit er det eneste, som færdiguddannede lærere kan ty til, når de står dér foran klassen, deres egen sprogbrug som 'normen'. Men deres sikre (ubevidste) brug af sproget (som modersmålstalere) står i kontrast til de usikre refleksionsmuligheder, de er udstyret med, da de ikke ved, hvad der styrer sprogets udvikling, tilblivelse og normer. Måske kunne situationen afhjælpes ved, at der på lærerseminarier og i gymnasiernes Almen Sprogforståelses-forløb også blev talt om sprogpsykologiske og sociolingvistiske emner; f.eks. hvad det betyder for ens selvfølelse at færdes i et samfund, hvor ens modersmål ikke er hovedsproget? Hvad betyder de sidste årtiers udvikling i det danske samfund for det danske sprog? osv.

Og min fornærmede bekendt, hvis uheldige *retreat* denne artikel startede med, kunne have samlet forældrene sammen med børnene til et forældremøde, hvor de kunne have snakket lidt om det danske sprogs historie (med lån og indflydelser fra

mange verdens sprog) og indledt en diskussion om, hvad forældrenes og børnenes forståelse af det danske sprog er. Hvem tilhører det og hvorfor?

Litteratur

- Hjelmslev, Louis: Omkring sprogteoriens grundlæggelse. Kbh.: Munksgaard, 1943.
- Jespersen, Otto: *Mankind, nation and individual from a linguistic point of view*. Bloomington: Indiana University Press, 1964.
- Spolsky, Bernard: "Language Policy, Practice and Ideology". In: Ben-Rafael and Sternberg (eds.): *Identity, Culture and Globalisation*, The Annals of the International Institute of Sociology, vol. 8, Leiden-Boston 2002, pp. 319-325.